

## РОЗДІЛ 3. ПОЛІТИЧНА КУЛЬТУРА ТА ІДЕОЛОГІЯ

Гедікова Н.П.

### Нормативно-ціннісні орієнтири основних політичних течій сучасності

УДК 32.001.1:124.5

Гедікова Н.П.,  
доктор політичних наук, професор,  
декан факультету післядипломної  
освіти та роботи з іноземними  
громадянами  
Південноукраїнського національного  
педагогічного університету  
імені К.Д. Ушинського

*У статті аналізуються нормативно-ціннісні орієнтири основних політичних течій сучасності, зокрема лібералізму, консерватизму та соціал-демократії. Надано характеристику результатів взаємного синтезу та корегування їх ідеологічних настанов, ідей, положень тощо.*

**Ключові слова:** лібералізм, консерватизм, соціал-демократія, ідеологія, цінності, норми, політичні течії.

*В статье анализируются нормативно-ценностные ориентиры основных политических течений современности, в частности либерализма, консерватизма и социал-демократии. Дается характеру-*

*стика результатов взаимного синтеза и корректирования их идеологических установок, идей, положений и так далее.*

**Ключевые слова:** либерализм, социал-демократия, консерватизм, идеология, ценности, нормы, политические течения.

*The article analyzes the normative value orientations of the main political currents of our time, namely, liberalism, conservatism and social democracy. The characteristic of the results of the mutual correction of the synthesis and their ideological attitudes, ideas, positions, otherwise.*

**Key words:** liberalism, social democracy, conservatism, ideology, values, norms, political currents.

В умовах глобалізації всієї світової системи та цивілізаційної кризи складним є оформлення цілісного бачення суспільства, створення єдиної концепції суспільного розвитку. Це пов'язано з ритмом соціального розвитку, що прискорюється, та радикальними змінами, що розпочалися наприкінці минулого століття, що піддало інверсії людське мислення й саме буття. Природно, що зазначені обставини потребують нових ідей і концепцій. При цьому класичні ідеологічні течії не втрачають своєї значимості, виходячи з їх здатності модернізуватися та трансформуватися відповідно до конкретних умов суспільного устрою. Водночас будь-яке явище, яке виникло багато десятиліть або й століть тому, не лишається незмінним, раз і назавжди даним. У залежності від історичної епохи, національних особливостей, позицій теоретиків і вчинків політичних діячів воно набуває нових, іноді від початку не притаманних йому рис, увесь час еволюціонує й трансформуючись у процесі пристосування до реальної ситуації.

У ході свого розвитку, а ще частіше під час реалізації на практиці різних течій політичної думки нерідко сприймають окремі елементи зовсім протилежних напрямів, змінюючи свою суть за мінімальних змін у термінології. У зв'язку із цим поділ суспільства на лібералів, консерваторів, соціал-демократів тощо часто виявляється умовним. Численні дослідження суспільної думки показують, що стосовно різних аспектів економічного, політичного, соціального та культурного життя люди можуть дотримуватися різних позицій, стаючи тим самим носіями ідей декількох політичних течій одразу.

Таким чином, зрозуміти одну зі специфічних особливостей «новітньої» історії можливо лише на підставі системного аналізу політичних цінностей, принципів, норм й ідей, які відстоюються

основними напрямами сучасної політичної думки. Зокрема, мова йде про зближення, взаємопроникнення та взаємообумовленість філософсько-політичних течій (лібералізму, консерватизму та соціал-демократії) як у теоретичному, так і в практичному аспектах. Власне до цих ідеологій і суспільних моделей, випробуваних часом і здатних до модернізації, звернута увага багатьох сучасних дослідників, а саме: С. Айвазова, А. Вебера, В. Войткова, К. Гаджієва, А. Громико, В. Заблоцького, М. Загладіна, Ю. Замошкіна, Б. Капустіна, А. Мисливченко, В. Орлова, І. Панькова, С. Перегудова, П. Рахшміра, В. Соргіна, І. Шадріна та інші. Це пов'язано з тим, що, не дивлячись на складність і багатолітність політичного життя всієї світової системи в цілому, розмаїття течій політичної думки, розвиток соціуму протягом багатьох століть незмінно визначається ліберальною, консервативною та соціал-демократичною доктринами. Особливість цих ідеологій полягає в тому, що вони реально формують структуру й динаміку сучасного суспільства, визначають дії політичних і державних структур. Тому в сучасних умовах розвитку цивілізації тенденції зближення відзначених ідеологій набувають актуального характеру через усвідомлення того, що кожна з них – це всього лише одна з теорій розвитку суспільства, яка не має загально-визнаного ідеологічного статусу. Крім того, кожна окремо взята ідеологічна форма визначається в динамічному співіснуванні з іншими ідеологіями й тільки так вона може повністю розкрити та використати свої соціальні функції. Отже, тільки у своїй єдності ідеології можуть дати повне уявлення та пояснення соціальному феномену (об'єкта), на який направлено їх вивчення й дія, запропонувати реальну модель суспільного розвитку та намітити подальші шляхи існування.

У зв'язку із цим автор цієї статті ставить за мету проаналізувати нормативно-ціннісні орієнтири основних політичних течій сучасності, зокрема лібералізму, консерватизму й соціал-демократії та з'ясувати результати взаємного синтезу та корегування їх ідеологічних настанов, ідей, положень тощо.

Історія існування та процеси модернізації ідеологій свідчать про те, що кожна течія суспільної політичної думки в чистому вигляді існує лише в класичному теоретичному оформленні. На практиці спостерігається поєднання найважливіших елементів лібералізму, консерватизму, соціал-демократизму тощо, їх взаємообумовленість, і це є характерною особливістю існуючої нині всієї світосистеми в цілому, орієнтованої на загальнолюдські ідеї, ідеали та принципи.

Безумовно, в умовах об'єктивної реальності теорія та практика не завжди накладаються одна на одну. Отже, політична філософія кожної ідеології має певну самостійність щодо конкретних політичних сил, політичних програм відповідних партій, позицій і заяв політиків. Таким чином, розглядаючи тенденції взаємного ідейно-ціннісного й нормативного збагачення консервативної, ліберальної та соціал-демократичної ідеологій у сучасному світі, насамперед необхідно враховувати те, що кожна з них є певною системою поглядів, світогляду щодо існуючої реальності, ідеально-типологічною конструкцією політико-ідеологічних орієнтацій. При цьому кожна ідеологія у своїх установах, світогляді, політичній діяльності керується певними цінностями та принципами. При цьому всередині кожної сучасної ідеології виокремлюється низка течій, напрямів, типів і моделей, у яких основні цінності й принципи носять вельми суперечливий характер. Усе залежить від того, що бере за основу у вирішенні визначеного питання той або інший ідеолог. Однак необхідно констатувати, що так або інакше всі форми, що проявилися всередині кожної ідеології, об'єднані певним комплексом ідей, концепцій, ідеалів, які у своїй сукупності складають цілісне ідеологічне оформлення суспільно-політичної думки.

Так, для лібералізму основними цінностями та принципами є свобода, індивідуалізм, рівність. Основу соціал-демократичного феномена складають свобода, справедливість і солідарність. Саме принципи «справедливості» й «солідарності» є головними ознаками соціал-демократизму у відношенні до лібералізму та консерватизму.

Слід констатувати, що визначити загально-визнані традиційні цінності ядра консерватизму вельми складно, оскільки наповнення певним сенсом їх змісту в усіх націях, народах, соціальних групах тощо є різним і залежить від історично сформованого менталітету, національно-культурних, духовних традицій кожної окремо взятої

соціально-політичної спільноти, формування консервативних світоглядних основ, колективної ідентичності тощо, від конкретних обставин (умов), у яких приймається політичне рішення. Отже, не може бути єдиного підходу в розумінні традиційних цінностей. При цьому з огляду на наукові праці, які дають уявлення про консерватизм та широкий спектр його ціннісного ареалу, головними є стабільність, закон і порядок, традиція.

Серед широкого спектра ціннісних установок у кожній з ідеологій у реальності є декілька основних базових цінностей, які визнаються більшістю людей демократичних суспільств і об'єднують ідеології, які піддаються аналізу: свобода, рівність, порядок.

Свободу розуміють як можливість самовизначення кожної людини й право на самостійний розвиток особистості. При цьому мова йде не тільки про свободу особистості, але й про політичну свободу – право індивіда на участь в управлінні державою та суспільством. Конституційне закріплення свобод і прав, їх регламентація та захист законом і забезпечення власністю є необхідними умовами для вільного вибору життєвої позиції кожного громадянина. При цьому правовий аспект свободи обов'язково повинен бути поєднаний і сумірний із принципами особистої відповідальності й обов'язку, а в економічній сфері – вільно ринкові відносини.

Спираючись на ідею однакової цінності кожної особистості, категорію рівності розуміють як рівність початкових можливостей, а не рівність у розподіленні прибутків, рівність прав і можливостей для кожного члена суспільства та рівність усіх членів суспільства перед законом, при цьому не ігноруючи фактичної нерівності людей. У більш широкому сенсі – соціальна справедливість.

Істинний порядок у суспільстві й державі може бути досягнутим на підставі панування права та законності.

Поряд із викладеним слід враховувати, що кожній з ідеологій притаманний власний вектор усвідомлення суспільного життя, який формується на основі його загальних цінностей, пріоритетів, функцій і завдань, при цьому в кожній із них вони достатньо структуровані, а отже, вони не можуть збігатися та створювати ціле ідеологічне поле.

Сучасний консерватизм визнає універсальність таких понять, як індивідуалізм, особисті свободи, права й обов'язки людини, рівність усіх перед законом, він відстоює ідеї вільної конкуренції, вільного ринку, соціальних реформ, держави добробуту, державного регулювання економіки, при цьому виступає за обмеження втручання держави в ринкову економіку та сприяння з її боку підприємству тощо. У цьому відношенні він змикається з лібералізмом і соціал-демократією. Проте основним завданням сучасного консерва-

тизму, як і раніше, є присутність, що урівноважує, на політичній сцені та сигнали тривоги, якими він виражає свої позиції. І. Сокольська зазначає, що це створює в політиці життєво необхідний баланс, де консерватизм насамперед утілює в собі функціональну й рольову сталість, а також пропонує суспільству свої способи вирішення різних проблем [1, с. 49–50].

Якщо раніше консерватизм більше був схильний до ідеологічного синтезу з іншими політичними течіями (лібералізмом, фашизмом тощо), то на сучасному етапі його еволюції дослідники виявляють (і практика це підтверджує), що «він сам володіє значною силою тяжіння, здатен залучити до своєї орбіти як ліберальні, так і право-радикальні елементи» [2, с. 59]. Цей факт обумовлюється тим, на думку А. Міграняна, що, рухаючись у майбутнє, ми все частіше виявляємо, що ефективність цього руху багато в чому залежить від того, як багато і що саме ми беремо з минулого [3, с. 114].

Безперечно, лібералізму, соціал-демократії, так само як і консерватизму та іншій політичній течії, притаманно звертатися до усталених традицій, суспільної моралі, культури. Проте в цьому питанні консерватизм відрізняється своєю прихильністю до історичного часу, яка знаходить своє виправдання в органічному синтезі минулого, теперішнього й перспективах майбутнього, що ґрунтується на принципі соціалізації наявного досвіду та збереженні історичних традицій.

Теоретично держава, народ та інші соціальні суб'єкти можуть розглядатися без історичного минулого, але практично їх реальне існування та динамічний розвиток без цього аспекту є неможливим. Сучасні ліберали усвідомлюють цей факт, оскільки в історії існування ліберальної ідеології вони нерідко вибудовували її ідеальні конструкції, залишаючи за рамками уваги історичні, національні традиції, що призводило до її дискримінації. Таким чином, при тому, що лібералізм сприймає минуле як об'єктивну даність, природний хід подій, для сучасного ліберала важливим завданням є активізація відомих елементів традиції, що вказує на його певне зближення з консерватизмом.

Сучасні соціал-демократи в суспільному розвитку здійснюють процес трансформації від «держави допомоги» до «держави соціальних інвестицій», останнє також притаманне й сучасному лібералізму. Немає сумнівів у тому, що «придатність до зайнятості – одна з адекватних стратегій нової соціальної держави, але вона не може й не повинна замінити собою відповідальність держави за зайнятість, і там, де зайнятість не може бути забезпечена, держава в цілому повинна гарантувати гідне життя кожній людині» [4, с. 61].

Зазначені зміни передбачають і зміну характеру самої праці. У свою чергу зі зміною характеру праці змінюється й характер власності. Соціал-демо-

крати після переходу на позиції макроекономічної політики, у якій чітко усвідомлюється важливість інституту приватної власності, тим самим підтвердили ідею визнання невід'ємного права людини – права на власність, закріпленого юридично. При цьому А. Мисливченко зазначає: «Вирішальне значення, вважають соціал-демократи, має не форма власності сама по собі, а правильний розподіл її функцій між різними суб'єктами влади» [5, с. 5].

Соціал-демократи переглянули свої позиції в питаннях співвідношення принципів свободи та рівності, приватної власності й усупільнення, колективізму й індивідуалізму, ролі держави тощо та змінили свої програмні положення на користь індивідуальної свободи, приватної власності, ринкових відносин, модернізації економіки в межах ліберальних принципів.

Слід відзначити, що низка положень, які складають основу західної моделі соціальної держави, були вироблені в процесі конвергенції соціал-демократичних і ліберальних ідей.

На таких позиціях також стоїть і сучасний консерватизм. Зокрема, його ідеологічні представники вважають, що «держава, беручи на себе функції соціальної політики, не повинна переходити певні межі. Інакше вона підриває саму суть свободи індивіда, його результативність, готовність до високих досягнень і усвідомлення відповідальності» [6, с. 23].

У свою чергу сучасний лібералізм, на відміну від його «класичної» та «нової» форм, гарантію досягнення загального добробуту й добробуту кожної людини бачить у соціальній справедливості, рівності можливостей, встановленні соціального порядку. Вони переконані в тому, що реалізація проектів і досягнення поставлених цілей, використання управлінських технологій, проведення реформ і побудова вільного суспільства можливі лише на підґрунті громадянської злагоди й усвідомленої зацікавленості в цьому більшості населення. Досягнення соціальних цілей можливе через виконання державою направляючої корегуючої функції щодо вільного ринку.

Сучасних лібералів і соціал-демократів, які орієнтуються на свободу самовираження й особисту незалежність, спонукає мотив створення умов, які дозволяють кожному індивіду відповідно до своїх можливостей і в межах правової відповідальності робити самостійний вибір своєї діяльності (мається на увазі не тільки трудова), і тим самим самореалізовуватися. У цьому аспекті пріоритет віддається соціальній державі, що ґрунтується на високоефективній економіці та ідеї соціальної справедливості, завдання якої полягає в створенні умов, які дозволяють забезпечити добробут індивідів, а також громадянському суспільству, яке має можливість генерувати та реалізовувати інтереси й переваги індивідів, і орієнтованій на процес

самоудосконалення особистості як безумовної домінанти суспільного розвитку.

В умовах постеконіомічної трансформації особливе значення надається технологічному прогресу та прогресу особистості, де на перше місце в низці факторів виробництва виводяться інформація та знання. Тому сучасні ідеологи соціал-демократії та лібералізму орієнтуються на «державу соціальних інвестицій», які насамперед вкладаються в людський капітал через систему освіти, охорони здоров'я тощо, з огляду на те, що високотехнологічні галузі потребують вливання передусім інтелектуальних ресурсів, які володіють високим професіоналізмом і кваліфікацією.

Нині на міжнародному рівні в цих ідеологічних феноменах відзначається більше подібностей, ніж відмінностей, у них відстоюється свобода індивіда, економічна свобода, недоторканність приватної економічної ініціативи та приватної власності, вільноринкова економіка, конституційна держава, панування законів та їх цінність тощо. Свобода для них не є абсолютною цінністю, або наявністю такої допускається тільки в межах необхідних обмежень і відповідальності.

Отже, тенденції взаємного ідейно-ціннісного та нормативного збагачення ідеологій, що розглядаються, проявляються на рівні взаємного корегування та стримування. Зазначені прояви досягаються за умови, що кожна з ідеологій вступає у відносини такого роду з іншою ідеологією як опонент, виходячи з конкретних потреб і умов стану соціуму та цивілізації. При цьому не менш важливе значення мають внутрішні мотиви кожної ідеології, в основі яких лежить реакція на модернізаційні процеси та їх результати (як позитивні, так і негативні), на ступінь ефективності й впливу на політичний і в цілому духовний клімат світосистеми, сталість авторитету, як власної ідеології, так і конкуруючих, усвідомлення та визначення власного становища в ідеологічній ієрархічній структурі в конкретний історичний період часу. Отже, особливого значення набуває оцінка як власних принципів, цілей і завдань, так і ідеологій, які опонуються.

Коли порушується ідеологічний баланс певної ідеології, що залежить від ступеню сумірності її теоретичних положень і реальної практики, порушуються духовні архетипи та стабільність соціуму, а отже, у процес включаються інші ідеології, вимагаючи від першої обмеження в її діях і зміни ціннісних орієнтацій. Саме такі моменти і є яскравим прикладом взаємного коригування та стримування ідеологіями одна одної. Зазначений процес носить безперервний характер (історично встановлений факт), оскільки в усі часи процес зміни домінуючих історичних поглядів відбувається набагато повільніше, ніж змінюється об'єкт, на який вони направлені.

Однак, не дивлячись на процес взаємного переміщення основних цінностей, положень, норм тощо з однієї ідеології в іншу, досягнення єдності й злагоди стосовно основних ціннісних установок, взаємного коригування та стримування ідеологіями одна одної, виявляються істотні відмінності в підходах, акцентах, методах тощо, які дозволяють кожній з ідеологій розвивати власні шляхи та напрями. Кожна з них має власний вектор осмислення суспільного життя, містить у собі цілий комплекс типів, моделей і напрямів, кожен із яких несе в собі певний набір ідей і концепцій щодо головних цінностей і принципів власного ідеологічного напрямку, іноді суперечливих. Це дозволяє говорити про те, що сучасна ліберальна, соціал-демократична та консервативна думка (а так само й інші) усе ж залишаються вірними власній традиційній теорії. Водночас, акцентуючи увагу на цьому факті, необхідно зазначити, що тільки в цілісності ідеологій та їх єдності можна зрозуміти ідейне підґрунтя соціуму (як у рамках однієї держави, так і у рамках усієї світосистеми), визначити їх ціннісне ядро, цілі й завдання перспективного розвитку.

Отже, аналіз сучасних нормативно-ціннісних орієнтирів розглянутих ідеологій дозволяє зробити такий висновок: багато принципів, установок, цінностей, норм складних світоглядних конструкцій, які раніше були полем жорстокої боротьби, у процесі розвитку людської цивілізації перетерпіли істотні історичні зміни й на сучасному етапі тісно переплелися між собою та стали спільним надбанням, унаслідок чого вкрай складно та часом неможливо встановити вектор направленості діючих політичних суб'єктів.

#### ЛІТЕРАТУРА:

1. Сокольская И. Консерватизм: идея или метод? / И. Сокольская // Политические исследования. – 1998. – № 5. – С. 48–58.
2. Рахшмир П. Эволюция консерватизма в новое и новейшее время / П. Рахшмир // Новая и новейшая история. – 1990. – № 1. – С. 48–62.
3. Мигранян А. Переосмысливая консерватизм / А. Мигранян // Вопросы философии. – 1990. – № 11. – С. 123–165.
4. Майер Т. Годесберг и далее: новая социал-демократия / Т. Майер ; пер. Т. Дудниковой // Мировая экономика и международные отношения. – 2000. – № 6. – С. 53–61.
5. Мысливченко А. Западная социал-демократия: тенденции обновления и модернизации / А. Мысливченко // Вопросы философии. – 2001. – № 11. – С. 3–14.
6. Френкин А. Западногерманские консерваторы: кто они? / А. Френкин. – М. : Международные отношения, 1990. – 216 с.